

UDC: 81'271.2(045)(575.1)

Dildora USAROVA,

Senior lecturer of Foreign Languages Department, Tashkent state university of law

E-mail: d.usarova@mail.ru

PhD Z. Q. Teshaboyeva taqrizi asosida

TALABALAR NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya

Ushbu maqolada globallashuv davrida xorijiy tillarni biladigan mutaxassislariga bo'lgan talabning ortishi va bu sohadagi o'zgarishlar tahlil qilinadi. Til va lingvistik ta'lim jamiyatning muvaffaqiyatli hayoti uchun muhim vosita sifatida baholanadi, ayniqsa, ingliz tilini o'rganishga bo'lgan ehtiyoj oshib bormoqda. Mutaxassislar o'rtasidagi muloqotni osonlashtirish uchun "Sohaviy ingliz tili" (ESP) kabi maxsus kurslarning ahamiyati ortib bormoqda. Maqolada til kompetensiyasi nazariyasi va amaliyoti, uning tuzilishi, mazmuni va mohiyati haqida batafsil ma'lumot beriladi. Nutqiy kompetensiyani oshirish jarayonining pedagogik jihatlari ko'rib chiqiladi, talabalar o'rtasida bu kompetensiyani shakllantirishning muhimligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Nutqiy kompetensiya, axborot texnologiyalari, zamonaviy metodologiya, ko'nikma va malakalar, lingvistik muloqot.

DEVELOPMENT OF STUDENTS' SPEECH COMPETENCE.

Annotation

This article emphasizes the crucial role of language education in facilitating international communication, enhancing cultural exchange, and supporting professional development. The rise of specialized language courses, such as "English for Special Purposes" (ESP), underscores the growing need for industry-specific linguistic skills. The text highlights the close integration of language training with professional development in countries like the United States, where English programs are tailored to meet industry needs. The article discusses the methodological strategies that enhance language learning, focusing on practical application and real-life communication scenarios.

Key words: Crucial role of language education, close integration of language, linguistic skills, professional development.

РАЗВИТИЕ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ.

Аннотация

В этой статье подчеркивается решающая роль языкового образования в содействии международному общению, расширении культурного обмена и поддержке профессионального развития. Рост специализированных языковых курсов, таких как «Английский для специальных целей» (ESP), подчеркивает растущую потребность в отраслевых языковых навыках. В тексте подчеркивается тесная интеграция языковой подготовки с профессиональным развитием в таких странах, как США, где программы английского языка адаптированы к потребностям отрасли. В статье обсуждаются методические стратегии, которые улучшают изучение языка, уделяя особое внимание практическому применению и реальным сценариям общения.

Ключевые слова: Методические стратегии, изучение языка, роль языкового образования, растущую потребность.

Kirish. Globallashuv davrida yuz berayotgan o'zgarishlar asosida barcha sohalarida xorijiy tillarni biladigan malakali mutaxassislariga bo'lgan ehtiyoj sezilarli darajada ko'payib bormoqda. Til va lingvistik ta'lim jamiyatning muvaffaqiyatli hayoti uchun eng muhim vositaga, turli mamlakatlar mutaxassislari o'rtasidagi aloqa vositasiga, madaniyatning bir qismiga aylanib ulgurdi. Shunga ko'ra, chet tillari, xususan, ingliz tilini o'rganishga bo'lgan ehtiyoj, talab ortib bormoqda, uni o'rganishga bo'lgan motivatsiya ortib bormoqda. Tanlagan mutaxassisliklari bo'yicha aniq ko'nikma va malakalarni shakllantirishda talabalar tomonidan chet tilini bilish alohida ahamiyatga ega. Yosh mutaxassislarining chet tillarini bilishi muvaffaqiyatli ishga joylashish va raqobatbardoshlikni kafolatlaydi. Butun jahonda til o'rgatishning ahamiyatidan kelib chiqib, til kurslarining, xususan, XX-asrning boshlarida Buyuk Britaniya va Amerikada "Sohaviy ingliz tili" (ESP) kabi kursning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Buyuk Britaniya, AQSh, Kanada va Avstraliyadagi yetakchi til maktablari keng doiradagi kasblar uchun maxsus lug'at o'rgatish xizmatlarini ochildi va ta'lim jarayonini yo'lga qo'ydi. Bir qancha davlatlarning, xususan, Amerika sohaviy ingliz tili dasturlarining o'ziga xos xususiyati ularning kasbiy rivojlanish bilan chambarchas bog'liqligidir.

Muloqot holatining muhim elementlari modellashtirilganda, o'quv jarayoni aloqa jarayonining nusxasi sifatida quriladi. Amalda nutq, jonli muloqot va lingvistik muloqotga asoslangan uslubiy strategiyalar majmualari pedagogik vazifalarni hal qilishni osonlashtiradi.

A. A. Shibayev, talaba mutaxassislarining kasbiy muloqotini tartibga solish ularning nutqida aks etishini ta'kidlaydi, ish nutqining odob-axloq formulalarini va uning asosiy janrlarini (har xil turdagi ish hujjatlari, ish suhbat, uchrashuv, ish telefon suhbat) sanab o'tadi. Muallifning ta'kidlashicha, ish faoliyat qanchalik mazmunli bo'lsa, muloqot shunchalik ko'p qirrali va rang-barang bo'ladi, ya'ni nutq san'ati mahorati bilan muloqot qilish chegaralari va usullarini oldindan belgilab beradi. Tadqiqotchining fikricha, mutaxassislarining martabasi ko'p jihatdan uning nutq madaniyatini qay darajada bilishiga, bilimi, tarbiyasi, ziyrakligi, fe'l-atvori, zukkoligiga bog'liq. Ish butunlay talabalarining ingliz tilida muloqotiga bag'ishlangan bo'lib, bu hech qanday tarzda uning qadr-qimmatini kamaytirmaydi, balki talabalarining ishbilarmonlik nutqi madaniyatini shakllantirish jarayoni haqida aytiladi.

Ko'plab olimlar nutqiy kompetensiyaning shakllantirish jarayonini uning mohiyati, mazmuni va tuzilishi nuqtai nazaridan ko'rib chiqdilar. Tadqiqotchilarning ushbu muammoga turli yondashuvlarini tahlil qilishi bizning tadqiqot muammoimizni tanlash to'g'risida qaror qabul qilish va nutqiy kompetensiyani shakllantirishning pedagogik jarayonining mohiyati, mazmuni va tuzilishi haqidagi nuqtai nazarlarni asoslash imkonini berdi.

Lingvistik kompetensiya til kodini bilishni nazarda tutadi, ya'ni uning grammatikasi va lug'ati, morfologiya, sintaksis, semantika va fonologiya qoidalari.

Ijtimoiy lingvistik kompetensiya bu - sotsial-madaniy foydalanish qoidalarini bilish, ya'ni, tildan to'g'ri foydalanish va unga javob berish qobiliyatidir.

Diskursiv kompetensiya - bu turli shakllardagi og'zaki yoki yozma matnlarni yaratish va tushunish uchun zarur bo'lgan bilimdir.

Strategik kompetensiya - bu aloqa muammolarini ular paydo bo'lishidan oldin, davomida yoki undan keyin bartaraf etish qobiliyatidir.

Tahlillar asosida aytish mumkinki, ingliz tilini bilishda mutaxassislik sohasiga oid nutqiy kompetensiyani takomillashtirish talab qilinadi. Ular quyidagilarda namoyon bo'ladi:

a) xalqaro yoki lokal aloqalar samaradorligini ta'minlash;
b) o'z-o'zini rivojlantirish, kasbiy o'sish, fan va texnika sohasidagi jahon yutuqlariga oid ma'lumot bilan tanishish, faoliyat sohasida ingliz tilini bilish;

v) sohaga oid terminologiyani bilish va mutaxassislik mavzulari bo'yicha muloqot qila olish, suhbatdoshni tushunish qobiliyati.

Pedagogik nuqta nazardan, o'quv jarayonini tashkil etishda "kompetentlik" tushunchasidan foydalanish muhim bo'lib, bu kasbiy faoliyatga eng yuqori darajadagi tayyorgarlikni anglatadi.

«Kompetensiya» tushunchasi ilk bor XX asrning 50–60-yillarida ilmiy adabiyotlarda tilga olingan. Amerikalik olim Noam Xomskiy «Sintaktik strukturalar», «Sintaksis nazariyasining aspektlari» nomli asarlarida kompetensiyani insonning biror faoliyatni amalga oshirish layoqati sifatida talqin etgan.

Ilmiy adabiyotlarda «kompetensiya» va «kompetentlik» tushunchalarini ta'riflashda turli qarashlar mavjud. G.A.Asilova dissertatsiya ishida «kompetensiya» va «kompetentlik» tushunchalari bo'yicha berilgan ta'riflarni umumlashtirgan holda «kompetensiya» – ma'lum bir sohada faoliyat yuritish jarayonida shaxsiy sifatlar hamda bilim, ko'nikma va malakalarning samarali qo'llanishi; «kompetentlik» muayyan faoliyatni amalga oshirish uchun mavjud hamda yuzaga chiqishi mumkin bo'lgan layoqatdir deb ta'riflagan.

N.M.Muslimovning ta'kidlashicha "kompetensiya atamasi bilim, ko'nikma, mahorat va qobiliyatni ifoda etishga xizmat qiladi"

D.MakKleland kompetensiyalar o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini tartibga solish va ijtimoiy ko'nikmalarni o'z ichiga olgan xulq-atvor fazilatlarini bilan bog'liq deb hisoblaydi. Kompetensiyalar D.MakKlelandning fikricha, har xil turdagi o'qitish va rivojlantirish orqali shakllantirilishi mumkin bo'lgan xulq-atvor sifatlaridir. Samarali faoliyatga olib keladigan yoki namoyon bo'ladigan shaxsiyat, xarakter xususiyatlari, umumiy iste'dodlar, motivatsiya va inson xatti-harakatlarining namunalari kompetensiyalarni tahlil qilishda shaxsiy yondashuvning asosiy yo'nalishi hisoblanadi.

Bir qator ilmiy tadqiqotchilar kompetensiyalarni belgilashda shaxsning shaxsiy xususiyatlariga emas, balki faoliyat atributlariga e'tibor qaratdilar. Shaxsning umumiy belgisi sifatida kompetensiyalar va ishni bajarish jarayonida o'zini namoyon qiladigan individual qobiliyatlar sifatida qaraladi. Tadqiqotlar natijasida, kompetensiyalarni tushunishning bir qator yo'nalishlari paydo bo'lgan.

1) qobiliyatlarni faoliyat muvaffaqiyatini rag'batlantiradigan inson atributlari bilan bog'lash;

2) vazifa tavsiflari va kerakli natijalarga asoslangan "funktional" yondashuvlar.

3) inson faoliyatidagi bilim va harakat o'rtasidagi o'zaro ta'sir sohasi.

Uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish, mehnat bozorining zamonaviy talablari asosida yuqori malakali kadrlar tayyorlash, shuningdek, ta'lim xizmatlarining mavjudligi va sifatini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Oliy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri xorijiy tillarni chuqur egallagan kadrlarni tayyorlashni ta'minlashdan iborat. Biroq, kasbiy yo'nalishni hisobga olgan holda ingliz tilida nutqiy ko'nikmalarni o'rgatish hali ham qoniqsiz darajada,

bitiruvchilarning chet tilini professional darajada bilish darajasi past, bu esa jamiyat va mehnat bozorining zamonaviy talablariga javob bermaydi. Bugungi kunda oliy ta'lim oldida talabalarni kasbiy muloqot madaniyatiga eng yuqori maqsadli tayyorlash vazifasi turibdi, chunki u mutaxassisning barcha o'ziga xosligini, ayniqsa uning kasbiy salohiyatini namoyon etadi. Shu nuqta nazardan, turli yo'nalishdagi talabalar o'rtasida nutqiy kompetensiyasini takomillashtirish alohida ahamiyatga ega.

Ta'lim jarayonida o'qituvchi va talaba o'rtasidagi ta'limdagi o'zaro munosabatlarning tashkiliy jihatlari (xususan, muloqot shakllari, mazmuni, mantiqiyligi va h.k.) ham vaqt o'tishi bilan o'zgarib turadi. Og'zaki nutq turli sohalardagi mutaxassis faoliyatining eng muhim vositasi sifatida qaralishi kerak. T.A.Ladishenskaya professional nutqni "eng muhim kasbiy mahorat" deb belgilaydi.

Turli holatlarda talabalar muloqoti jarayonida, atrofda voqeiklarni kuzatish va o'rganishda, talabalar kasbiy mavzularda muloqot qilishida muayyan qiyinchiliklarga duch kelishadi:

kasbiy sohaga oid ma'lumotlar bilan ishlashda yetarli darajada tafsilot va mantiqiy nomuvofqlikni ta'minlay olmaydilar;

faol muloqot holatini saqlay olmaydilar;

o'z nuqta nazarini shakllantirishda hamda uni bildirishda ma'lum qiyinchiliklarga duch kelishadi;

muloqot nutqining sekin sur'atiga ega;

muloqot nutqini asossiz pauzalar bilan to'ldiradi;

nutqda noadekvat lug'at qo'llaniladi;

kasbiy terminologiyaga oid so'z va iboralarni muloqot davomida yetarlicha qo'llay olmaydi.

Bu barcha fanlarni o'rganish, xususan, fanlararo aloqalarni o'rnatishga asoslangan nutqni (xususan, kasbiy nutqni) rivojlantirish masalalarini ko'rib chiqishni talab qiladi.

Chet tilini bilish talabaning shaxsiy o'zini o'zi baholashi uchun muhim standartdir, chunki u bo'lajak mutaxassisning ta'lim faoliyati yo'nalishi mezonini, standart sifatida qabul qilinadigan nutqni amaliy o'zlashtirishidir. Talabaning tanlangan profildagi muloqoti bo'yicha og'zaki aloqani saqlab turish qobiliyati ularning ta'lim yutuqlarini aniqlash uchun asos bo'libgina qolmay, balki o'ziga xos baholash turiga aylanadi.

Og'zaki nutqning leksik xilma-xilligi shaxslararo munosabatlar paytida yuzaga keladigan turli kontekstlarning natijasidir. Og'zaki nutq - turli kontekstlarda sodir bo'ladigan, og'zaki va og'zaki bo'lmagan belgilar yordamida amalga oshiriladigan fikr almashish jarayonidir. Shu bilan birga, og'zaki nutqda so'z boyligining xilma-xilligi, so'zlashuv shakllari, frazeologik birliklarning qo'llanilishi va boshqalar amalga oshiriladi.

Ta'limiy o'quv jarayonida og'zaki muloqotni amalga oshirish uchun quyidagi ko'nikmalar talab qilinadi:

- mavzuni tushunish va fikrni rivojlantirish mantiqini tushunish;

- reja tuzish;

- og'zaki yoki yozma manbadan kerakli ma'lumotlarni olish;

- materialni to'plash va tartibga solish.

Tahlillarga ko'ra nutqni muloqot natijasi va uni amalga oshirish uchun zarur vosita sifatida talqin qilish mumkin. Agar biz ushbu hodisani ikki yoki undan ortiq kishilar o'rtasidagi aloqa vositasi deb hisoblasak, unda dialog jarayonida interaktivlikning paydo bo'lishi shubhasizdir.

Kommunikativ kompetensiya - bu til foydalanuvchisining muloqot qilish uchun tildan foydalanish qobiliyatidir. Bu atama 1966 yilda Dell Xims tomonidan Noam Xomskiyning (1965) "lingvistik kompetensiya" tushunchasiga javoban ishlab chiqilgan. Kommunikativ kompetensiya - bu intuitiv funktsional bilim va tildan foydalanish tamoyillarini o'zlashtirish demakdir. An'anaga ko'ra, kommunikativ kompetensiya quyidagi kompetensiyalarni o'z ichiga oladi: lingvistik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik kompetensiyalar.

Nutqiy kompetensiya tildan foydalangan holda fikrni shakllantirish qobiliyatini anglatadi. Ba'zi tadqiqotchilar nutqda tildan foydalanish bunday kompetensiya egasining nutqni ishlab

chiqarish shartlariga qarab kerakli til shakli va ifoda usulini tanlash qobiliyatini anglatishini ta'kidlaydilar.

Xulosa. Shuningdek tahlillarga asoslanib aytish mumkinki, nutqiy kompetensiya - bu boshqalarni tushunish va

muloqotning maqsadlari, yo'nalishlari va vaziyatlariga mos keladigan o'z nutqiy xatti-harakatlar dasturlarini shakllantirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va qobiliyatlardir.

ADABIYOTLAR

1. Andrew P. Thomas, Peter Bull and Derek Roger. Conversational Exchange Analysis. Journal of Language and Social Psychology. DOI: 10.1177/0261927X8200100204. 1982 1: 141
2. Canale M., M/Swain // theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing / M. Canale, M Swain // Applied Linguistics. – 1980. - № 1. –P. 1-47.
3. Carver D. Some propositions about ESP / D. Carver // The ESP Journal, 1983. –N. 2. – 131-137pp.
4. Celce-Murcia M., Dornyei Z., &Thurrell S. (1995). Communicative Competence: A Pedagogically Motivated Model with Content Specifications. Issues in Applied Linguistics ISSN 1050-4273 C Regents of the University of California VoL 6 No. 2/ P. 25.
5. Fanny Selvia Rosadi, Cicih Nuraeni, Agus Priadi, The use of small group discussion strategy in teaching english speaking. Jurnal Pujangga Volume 6, Nomor 2, Desember 2020. ISSN P 2443-1478. ISSN E 2443-148. P. 134-146.
6. Feng Liu & Yun Ding. Role-play in English Language Teaching. Asian Social Science. October, 2009. Vol. 5, No. 10. P. 140-144.
7. Françoise Delamare Le Deist., Winterton Jonathan. What is Competence? – Human resource development international, – Taylor & Francis Ltd. Vol. 8, No.1, March 2005. – P. 27–46.
8. Gatehoise, K. Key Issues in English for Specific Purposes (ESP)Curriculum Development [Electronic resource] / K.Gatehoise // The Internet TESL Journal. -2001. –Vol. 7, № 10